૧૯૪૭

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

દિવાળી=વરસનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ.
અક્ષર=હરફ; હરૂફ
નિશાળ=ભણવાનું ઠેકાણું
રજા=છુટ્ટી
છોડી=છોકરી
પછી વળી=ફરી
ભેગી=સાથે; એકઠી

લીંપેગુંપે=છાણમાટીની ગાર લગાડે
ચોળે છે=ચોપડે છે; છાંટે છે
સંજેરી=ધારી
ઘુઘરા=ઘુઘરાના આકારનો ઘઉંનો બનાવેલો ગળ્યો પદાર્થ
સાથીઆ=ચુનાની ફાક વગેરેનાં કાઢેલાં ચિત્રો.

આંગણામાં=બારણા આગળ
લુગડાં=કપડાં
ઘરેણાં=દાગીના; જણસો
દારૂખાનું=આતશબાજી
ફોડે છે=[illegible] છે
સૌ=બધા
ગીત=રાગથી ગાવું
ઘર ઘર=ઘેરેઘેર
ફટાકડા=ફટાકા
હરખાય=ખુશી થાય

સમજુતી—દિવાળીના દહાડામાં ઘેરેઘેર દીવા સળગે છે, અને ફટાકા ફડાફડ ફૂટે છે, તેથી છોકરાં ઘણા ખૂશ થાય છે.

પાઠ ૨.

=દિવસ
=બાબત
રી=ફેરટ
ચ રહે છે=રજા પડે છે

રવિ=સુરજ; સૂર્ય
દેવળ=દહેરૂં
કેડે=પછી
મુસલમાન=મુસલમાની ધર્મ માનનાર

જુમેરાત=ગુરુવારની રાત
પાછો=ફરી; બીજીવાર
અઠવાડીઉં=સાત દિવસ

સમજુતી—પહેલો રવિવાર, બીજો સોમવાર, ત્રીજો ગળવાર. ચોથો બુધવાર. પાંચમો ગુરુવાર, પછી છઠ્ઠો શુક્રવાર

આવે છે. (૧) સાતમો વાર શનિ છે. તે છેલ્લો વાર ગણાય છે; એવી રીતે સાત દહાડાનું એક અઠવાડીઉં થાય છે. (૨)

પાઠ ૩.

ફરતી=ચારે બાજુએ; આસપાસ
વાડ=કાંટાનો કે તારનો બનાવેલો આંતરો
દરવાજે=મોટું બારણું
માંહે=અંદર
ફુલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા છોડ.
વેલ=વેલો; ભોંયપર પથરાતો છોડ
ચોરસ=ચારે બાજુથી જડી લીધેલું લાકડાનું ઘર
વાવટા=નિશાન; ધજા
મોગરી=ઘંટ વગાડવાની લાકડાની હથોડી
મહેતાજી=માસ્તર; ગુરુજી
બેઠક=બેસવાની જગા
કલાકની સીસી=કલાક જાણવાનું સાધન
ગામ=જ્યાં થોડાં ઝુંપડાં અને ઘર હોય તે
નકશો=ગામ કે દેશનો ચિત્રેલો નમુનો
ચિત્રો=છબીઓ
ટાંગેલાં=લટકાવેલાં
ઘોડી-પાટીયું મુકવાની બેઠક
કસરત=મહેનત કરી શરીરને મજબુત બનાવવું તે
માટી=મટોડી
મજાની=સારી
અહીં=આ ઠેકાણે
રોજ=હંમેશ

પાઠ ૪.

નિશાળીઆને બોધ

ઈશ્વર=પરમેશ્વર
નિત્ય=રોજ
પરોઢીએ=સુરજ ઉગતાં પહેલાં
તમામ=બધા; સઘળા
દો=આપો
માન=આદર
ગુરુ=મહેતાજી
સમા=જેવા; બરાબર
જ્ઞાન=સમજણ; અક્કલ
તજવું=છોડી દેવું; કાઢી નાખવું
અંગ=શરીર
હળીમળીને=સંપીને
સંગ=સોબત; દોસ્તી
ચોડી=લગાડી
ચિત્ત=મન
શિક્ષા=શિખામણ
રૂડી=સારી
રીત=ચાલ
પેર=રીત
નીસરી=નીકળી
પાંસરું=સીધું; રમત વગર

સમજુતી—હંમેશાં સુરજ ઊગતાં પહેલાં ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું નામ લેવું; પછી દાતણપાણી કરી લઇ નહાઇને બધા પાઠ તૈયાર કરવા. (૧) માબાપ કહે તેમ કરો, અને વડીલને માન આપો; મહેતાજી ને બાપ જેવા ગણો, તેથી સારી સમજણ મળશે (૨) કદી જુઠું બોલવું નહિ, અને શરીરમાંથી સુસ્તાઈ કાઢી નાખવી (મતલબ કે કામ હોંસથી કરવું અને વાર લગાડવી નહિ) બધા સાથે સંપીને ચાલવું, અને સારી સોબત રાખવી. (૩)

રોજ નિશાળે જવું અને મન લગાડીને ભણવું; મહેતાજીની શિખામણ માનવી અને સારી ચાલ રાખવી. (૧) *માગુતી વખને મન રમતમાં રાખવું નહિ. એ તમે સારી પેઠે સમજો. નિશાળેથી છુટયા પછી સીધા ઘેર જવું મતલબ કે રસ્તામાં રખડવું નહિ (૨)

પાઠ ૫.

ધોતલી=પોતડી; ધોતડી
અંગરખી=ડગલી
જોડીઓ=નાના બુટ; ખાસડી
દરજી=લુગડાં સીવનાર
સુરવાલ=સાંકડા પાયચાનો લેંઘો
કુળીઉ=મહોલ્લો
કોટ=ડગલો
ધાઘરી=નાનો ચણીઓ
ઓઢણી=છોકરીઓને ડીલે તથા માથે ઓઢવાનું ત્રણ ગજનું લુગડું

પાઠ ૬.

ચોકખાઇ=સફાઇ, સુઘડતાઇ
ચોકખા=સાફ
મેલા=ગંદા; મેલવાળા
બરાબર=સારી રીતે
ડીલ=શરીર
ગંદી=ખરાબ; ગોબી
અડાય=અડકાય
ફોલ્લા=ગુમડું; ચાંદું
ખસ=ઝીણી ફોલ્લી; ખુજલી
ધોવડાવવાં=સાફ કરાવવાં
ડાઘા=ટપકાં
વાડા=ઘરની પાછળની ખુલ્લી જગા
ગંદવાડ=ગોબરવાડ
નાથ=ધણી

કવિતા=ગાયન	મુખડું=મોં	જગનાથ=જગતના ધણી;
માંદા=આજારી	દીલ=મન	પરમેશ્વર

સમજુતી–મારો ઓટલો સાફ છે, અને મારા ઘરનો ચોક પણ સાફ છે, મારા લુગડાં ચોકખા જોઇને બધા લોક મને ચોકખો કહે છે. (૧) મારૂં મોં ચોકખું છે, મારા હાથ ચોકખા છે; મારા ચોકખા (પાપ વગરના) મનમાં પરમેશ્વર બિરાજે છે. (૨)

પાઠ ૭.	કાકો=બાપનો ભાઇ	બનેવી=બેનનો વર
વરસગાંઠ=સાલગીરી, જન્મ દિવસ	કાકી=કાકાની વહુ	સાળો=વહુનો ભાઇ
ભાવ્યાં=પસંદ પડયાં; સ્વાદ લાગ્યા	ભત્રીજો=ભાઇનો છોકરો	સાળી=વહુની બેન
ઝટ=જલદી	મામો=માનો ભાઇ; બાપનો સાળો	ઓરમાન=બાપ એક ને મા જુદી જુદી હોય તે; સાવકાં
ભાણો=બેનનો છોકરો; ભાણેજ	મામી=મામાની વહુ	સાવકાં=ઓરમાઇ
કઢી=છાશમાં ચણાનો લોટ,આદુ,મરચાં,હળદર નાખી ઉકાળેલી તે	ભાણેજ=બેનનો છોકરો; ભાણો	**મા એક અને બાપ જુદા જુદા હોય તે દૂધભાઇ કહેવાય.**
હાથપણ અડાડયો નહિ=જરા પણ ખાધું નહિ	ફોઇ=બાપની બેન	જમાઇ=છોકરીનો વર
બીડાં=પાનમાં ચુનો,કાથો સોપારી વગેરે મૂકી બનાવેલી પડી	ફુઆ=ફોઇનો વર	વહુનાં માબાપ=છોકરાનાં સાસુ સસરો
પાઠ ૮.	માસી=માની બેન	વરનાં માબાપ=છોકરીનાં સાસુ સસરો
	માસો=માસીનો વર	**છોકરો કે છોકરીનો સસરો એક બીજાનો**
	પીતરાઇ=કાકાનાં છોકરાં	
	મોળાઇ=મામાનાં છોકરાં	
	મસિઆઇ=માસીનાં છોકરાં	
	ફોઇઆત=ફોઇનાં છોકરાં	

વેવાઇ કહે છે. છોકરો કે છોકરીની સાસુ એક બીજાને વેવણ કહે છે.

પાઠ ૯

મા સંબંધી કવિતા

સર્વે=બધાં
જોઇ=દેખી
હરખાઉં=ખુશ થાઉં
ચાંપે=દબાવે
સાથ=સાથે
બોકી=બચ્ચી; ચુંબન
બાથ બીડે=બે હાથ પહોળા કરી છાતી સાથ દબાવે
પંપાળીને=હાથ ફેરવીને
મુખ=મોઢું
દુખડાં=દુઃખો
મીઠા=સારા
કલોલ=મજા; આનંદના શબ્દો
ખાવું=ખાવાનું
મારી જાત=મારું શરીર
લગાર=જરા
તે વાર=તે વખતે
ઉંઘાડવા=ઊંઘ લાવવા
હાલો=ઊંઘ આણવાનું ગીત
પેટ ભરીને=ધરાઇને
માડી=મા
નવ=નહિ
સૌથી=બધાં કરતાં
હેત=વહાલ; પ્યાર
અપાર=ઘણું જ
આભાર=પાડ; ઉપકાર

સમજુતી–માને જોઇને બહુ ખુશ થાઉં છું. અને દોડતો દોડતો તેની સામે જાઉં છું; મા મને લઇને છાતી સાથે દબાવે છે. બચ્ચી કરીને બે હાથ પહોળા કરીને દબાવે છે. (૧) ખોળામાં લઇને મને ધવરાવે છે, અને શરીરપર હાથ ફેરવીને ખુશ થાય છે. મારું મોઢું જોઇને (મને જોઇને) હરખાય છે. અને પોતાનાં બધાં દુઃખો ભૂલી જાય છે. (૨)પંખી આનંદથી બોલતાં હોય તેના જેવા મારા બોલ મીઠા લાગે, છે, મા મને સારું સારું ખાવાનું આપે છે, અને મારા શરીરનીબહુસંભાળ રાખેછે. (૩)મને જરા રડતો જાણીને તે વખતે ગભરાતી દોડી આવે છે; જો હું હસું અને રમું તો તું બહુ ખુશ થાય છે, અને ઉંઘાડવાને માટે તું હાલરડાં ગાય છે. (૪) જો હું માંદો પડું તો તું ઓસડ પાય છે, અને તું (માડી) પણ પેટ ભરીને ખાતી નથી; બધાં કરતાં તારૂં

હેત ઘણુંજ છે, માટે હું તારો પાડ માનું છું. (૫)

પાઠ ૧૦.

મોટાં=મોટી ઉમરનાં; વડીલ
પ્રમાણે=રીતે
પૂઠે=પાછળ
બાવાજી=બાપાજી
વખાણ=સારૂં કહેવું તે
માન—આવકાર

પાઠ ૧૧.

ઉજાણી=મઝ જમવાની
બબ્બે=બે બે
ક્યાં=કયે ઠેકાણે
આશોપાલવ=એક જાતનું ઝાડ (એનાં પાંદડાંનાં તોરણ બને છે)
વાના=વગર
પૌંઆ=ડાંગરપલાળી શેકી ખાંડીને બનાવેલા તે
ધાણી=જુવાર, મકાઇ, વગેરેના દાણાને શેકી બનાવે તે
વઘારેલાં=વઘાર દીધેલાં
ખારેકી=ખારેક જેવા
દળ=લોટને શેકી તેમાં ઘી ખાંડ વગેરે નાખી બનાવેલું તે
દાદી મા=બાપની કે માની મા
રાંદેરી=રાંદેરમાં થતાં
શેતરંજી=જાડું સુતરાઉ બિછાનું
પાથરણું=બિછાનું
દાર=ઓળ
શાક=દુધી, વેગણ, પાપડી વગેરે
ચટણી=આદુ, મરચાં, કોથમીર, મીઠું વગેરે છુંદીને બનાવેલી તે
ખુબ=ઘણાં
મજા=રમુજ; ગમત

પાઠ ૧૨.

પછાડી=પાછળ
સરત=હાર જીત
થોભો=ઉભા રહો
જીત્યો=ફાવ્યો
સઢ=વહાણ ચલાવવા માટે પવન ભરાવવા સારૂ બાંધેલું લુગડું
ચાલ=રીત
સુંદર=સારી
હોડી=સઢવાળો મોટો મછવો
રમત=ગમત; ખેલ
તાપ=તડકો: ગરમી
પણે=પેલે ઠેકાણે
એકઠા=ભેગા
તરફ=બાજુ
તળાવ=જેની ચારે બાજુએ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે
સહેલ=મજા;મોજ; ગમત

પાઠ ૧૩.

ખંડ=બૈરીની કાંચળીનાં કપડાંનો કસબી રેજો
કાંચળી=બૈરાનું કપડું
ઇનામ=સરપાવ

પરીક્ષા=તપાસણી.
છાની=મુંગી; ચૂપ
હોં=વારૂ
નજર કરી=જોઇ
ડાહી=શાણી; સમજણી

પાઠ ૧૪.

દેડકાં=પાણીમાં રહેનાર ચોપગાં પ્રાણી
પાળ=કોરણ; કોર; કાંઠો
ફેંકાફેંકી=નાખા નાખી
ધડાધડ=ધમોધમ
મારી જઇએ છીએ= દુઃખી થઇએ છીએ
ખરી=સાચી
પ્રાણી=જીવ
ઇજા=દુઃખ, નુકસાન
સંભાળી=સાચવી
નુકસાન=બગાડ
કદી=કોઇ વખત
ખેલતાં=રમતાં
હાણ=નુકસાન
ભારી=ઘણું

સમજુતી—રમત ગમત કરતાં, કોઈ વખત પણ કોઇને નુકસાન કરવું નહિ, નઠારી રીત રમતાં ઘણું નુકસાન થાય છે.

પાઠ ૧૫

દયા=મહેરબાની; રહેમ
ખીજ્યા=વઢ્યા
તળે=નીચે
ખુંદાય=ચગદાય;કચડાય
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ઢોર=ગાય, ભેંસ, બળદ વગેરે ઘાસ ખાનારા પશુ
કામના=ખપના
સંભાળ=બરદાસ
વખતસર=બરાબર વખતે
સાફ=ચોકખી
નીરવાનું=નાખવાનું
સોળ=ઝપાટાની નિશાની; લાકડીના મારથી જે લીસોટા પડે છે તે
ચાદ=કેમ
ભૂલી=વીસરી
ગજા=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

પાઠ ૧૬.

એનઘેન=રમતનું નામછે.
છુટો=બંધન વગરનો
દાવ=વારો
પહેલાં=અગાઉ
જણ=છોકરો
બંધ કર=મીંચ
બાકીના=બીજા
વાંસો=પીઠ; બરડો
વારાફરતી=એક પછી એક
દીવાધેન=આંખ બંધ કરવી તે
સમજ્યા=જાણ્યું
સેળભેળ=એકઠા
હોશિયાર=ચાલાક
પારખી=ઓળખી
સંતાવા=છુપાવા
અડશે=અડકશે

બચી જશે=વારો આવશે નહિ
લાંબો વખત=ઘણીવાર
ઓળખ=પારખ
શાબાશ=ધન્ય
બહુ=ઘણું
સાર=આ રમતથી લાગવાની ઇંદ્રિય, ધારણા શક્તિ વગેરે શક્તિ કેળવાય છે.

પાઠ ૧૭.

સાચ=સાચું; સાચીવાત
ગમ્યા=પસંદ પડ્યો
દેસાઈ=જાગીરદાર
ગાળ=ખરાબ શબ્દ
જુઠ્ઠું=ખોટું
હેત=માયા; પ્યાર
વખાણ્યો=પસંદ કર્યો
દેખે=જુએ
કાપે=કાપ મૂકે
કાપ=ચીરો
ગભરાયો=અકળાયો
સાચાબોલું=ખરું બોલનાર

પાઠ ૧૮.

વાઘ=ફાડી ખાનારું ચટાપટાવાળું પ્રાણી
મશ્કરી=મજાક
પસ્તાય=દીલગીર થાય
ભરયાં=રહ્યાં
સીમ=ખેતર
ગરીબ=પૈસા વગરનો
અમથી=ખોટી; જુઠી
ધાજો=દોડી આવજો
આસપાસ=આજુબાજુ
શરમાઇ=લજવાઇ
ખોટું=ખરાબ; માઠું
સાચી=ખરી
રોવા=રડવા
છેતર્યા=ઠગ્યા
વા'રે=મદદે
વા'રે ધાયા=મદદે દોડી આવ્યા
સપડાય=ફસાય
જુઠાણું=ખોટાઇ; જુઠું
આખર=છેવટ
જન=માણસ

સમજુતી–જે માણસ બીજા માણસની મજાક કરે છે તે માણસ પહેલાં કે પછી ફસાય છે; ખોટાઈ જલદી જણાઈ આવે છે. અને આખરે તે જુઠો માણસ દીલગીર થાય છે.

પાઠ ૧૯.

જુક્તિ=કળા; યુક્તિ
પોકેપોક મૂકી=મોટે સાદે ઘાંટા પાડી
બચાવે=ઉગારે
આઘું=દૂર
એકેકને=દરેકને
કબુલ કરી=માની

પાઠ ૨૦

ગરીબ=પૈસા વગરનો
અન્ન=અનાજ
ભિખારી=જેની પાસે ખાવા પીવાનું ન હોય તે; ભીખ માગનાર
ભજન=ઇશ્વરના ગુણ ગાવા તે

પુરાં=પુરતાં; જોઇએ તેટલા	ભલું=સારું; કલ્યાણ	ઉપયોગી=જરૂરની
આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે	**પાઠ ૨૧.**	હવા=પવન
ભીખ=માગી ખાવું તે	ઇશ્વર=પરમેશ્વર	દામ=પૈસો
પગે અપંગ=પગે ખોડવાળો; લુલો; લંગડો	ભજન=ગુણ ગાવા તે	દીએ છે=આપે છે
અપંગ=લુલો; લંગડો; આંધળો; બહેરો; ખોડવાળો	ચંદ્ર=ચાંદો	પાળે=પોષણ કરે
દયા=મહેરબાની	વીસરું=ભૂલું	દેવા=આપવા
ભગવાન=પરમેશ્વર	પ્રભુ નામ=પરમેશ્વરનું નામ	સરજાવી=પેદા કરી
	અગણિત=ગણાય નહિ એટલા	સૌ=બધે
	દિવસ=અજવાળું	ઠામ=ઠેકાણે
	કામ=માટે	પાન=પાંદડા
		સેવક=દાસ
		હામ=હિંમત

સમજુતી—ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. પરમેશ્વરે અજવાળાને માટે ચંદ્રમા, સુરજ અને ગણાય નહિ એટલા તારા બનાવ્યા છે. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. [૧] ઘણી જરૂરની જે હવા તે તેં આપી છે, તેના કંઇ પૈસા બેસતા નથી. હું કદી પણ૦ [૨] તું વરસાદ વડે અનાજ આપે છે અને બધા જીવોનું પોષણ કરે છે. હું કદી પણ૦ [૩] દૂધ, દહીં આપવાને માટે તેં બધે ઠેકાણે ગાય અને ભેંસને પેદા કરી છે. હું કદી પણ૦ [૪] તેં ઝાડ, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, આંબો, ગુલાબ, બદામ વગેરે બનાવ્યાં છે. હું કદી પણ૦ [૫] તમે મહેરબાની કરી મને ઘણી વિદ્યા, સુખ અને હિંમત આપો. હું કદી પણ ભગવાનનુ ભજન ભૂલીશ નહિ. [૬]

પાઠ ૨૨.

સરદાર=ઉપરી	સ્વપ્નુ=ઊંઘમાં આવતા વિચાર

જંગલમાં=વનમાં
હરણી=હરણની માદા
રૂપાળું=શોભીતું
ઉપાડી=ઊંચકી
એકદમ=તરત
છલંગ=ફાળ; કુદકો
દેવતાઈ=દેવના જેવો
પુરુષ=માણસ

પાઠ ૨૩.

ઉંદરડી=ઉંદરનું બચ્ચું
રસોડું=રસોઈ કરવાની જગા; રાંધણી
ભરાઈ=સંતાઈ
ભાત=બાફેલા ચોખા
ખાવાનું=ખોરાક
સારાં=ભલાં
ઉપલા=ઉપરના
બાકું=કાણું
પોળી=બે પડવાળી રોટલી
મન=મરજી; ખુશી
મણા=ખામી; ખોડ
ઉંદરીઉં=ઉંદર પકડવાનું પાંજરું
ભોગજોગ=એકાએક
પાર=છેડે.
વલે=હાલ; દશા
સાર–બાળકોએ મોટાની શિખામણ માનવી

પાઠ ૨૪.

કાંઠા=કિનારા
પોલ=પોલાણ
દર=કાણું; સાપ; ઉંદર મંકોડા, કીડી વગેરેને રહેવાનું ઘર
ઝેરી=ઝેરવાળો
પંખી=પાંખવાળા જનાવર; (ચકલી, પોપટ કાગડા વગેરે પંખી કે પક્ષી કહેવાય)
ફુંફાડા=ફૂં ફૂં અવાજ કરવો તે
ફેણ=સાપની પહોળી કરેલી ગરદન
છોલાઈ=ઘસાઈ
વળગીને=બાઝીને
ચટકા=ડંખ
ભોંય=જમીન
પછાડી=અફાળી
વાસ=પીંમળ
પછાડા=તરફડીઆ
અંતે=આખરે; છેવટે
જોરાવર=જબરો
જીવ લીધો=મારી નાખ્યો
ઝાઝા=ઘણા
નબળા=જોર વગરના
વેર=અદાવત
નાગ=ફેણવાળો સાપ
પ્રાણ=જીવ

સાર–કોઈને હલકું ગણી તિરસ્કાર કરવો નહિ તેમજ પોતાની શક્તિ વધારે છે એમ ધારી અહંકાર કરવો નહિ.

સમજુતી–જોર વગરના પણ ઘણા માણસ સાથે કોઈ પણ

દિવસ વેર કરવું નહિ; જુઓ કે આ રીતે ઘણી કીડીઓએ મળીને મોટા સાપને પણ મારી નાખ્યો.

પાઠ ૨૫.

માબાપની ચાકરી.

લુલા=લંગડા
સેવા=ચાકરી
અમાપ=ઘણી
કે=કહે | ધન=પૈસા
તીરથ=જાત્રા
પારખી=જાણી
કાવડ=વાંસને બે છેડે શીકા બાંધી બનાવેલું તે
મનસુબો=વિચાર
માતપિતા=માબાપ
તે વાર=તે વખતે
ધન ધન=વાહ વાહ
સારા=ચાકરી કરે એવા
સંતાપ=મનનું દુઃખ
જે વાર=જે વખતે;જ્યારે
આશીશ=ભલું થજો એમ કહેવું તે; દુવા
ફરજ=પોતે કરવાનુ કામ
બજાવી=પુરી કરી
મહેર=મહેરબાની; દયા
લીલાલહેર=મજા; બધી વાતે સુખી

સાર—જે છોકરા માબાપ તરફ પોતાની ફરજ બજાવે છે, તેને રમત ગમત અને સુખજ મળે છે.

સમજુતી—માધવનાં માબાપ ઘરડાં, લુલાં, આંધળાં અને ગરીબ હતાં, તેઓની માધવ ઘણીજ ચાકરી કરતો હતો. [૧] માધવને એનાં માબાપે કહ્યું કે અમારા મનની વાત સાંભળ. જો અમારી પાસે પૈસા અને આંખો હોત તો જાત્રા કરવા જાત. [૨] માબાપનું મન પારખી લઇને તેણે તેમને સુખી કરવાનું ધાર્યું. જો હું કાવડમાં બેસાડી જાત્રા કરાવું તો એમનું દુઃખ મટે. [૩] એવો વિચાર કરીને કાવડ બનાવી અને માબાપને બે બાજુએ બેસાડયાં. [૪] પછી ખાંધે કાવડ ભેરવીને જાત્રા કરવા ગયો, માધવના આ હેતુથી બધાને નવાઈ લાગી. [૫] આવા છોકરાને શાબાશ છે, અને માબાપને પણ ધન્ય છે; જો છોકરા સારા હોય તો કંઇ દુઃખ રહે નહિ. [૬] બધી જાત્રા કરાવીને જ્યારે તે ઘેર ગયો, ત્યારે માબાપ ખુશી

થવાં; અને ઘણીજ દુવા દીધી. [૭] છોકરાએ પોતાની ફરજ બજાવી (પોતાને જે કામ કરવાનું હતું તે કર્યું) તેથી પરમેશ્વરે મહેરબાની કરી. જે માબાપને સુખ આપે, તેને બધી વાતે સુખ થાય છે. [૮]

પાઠ ૨૬.	પાછી=બીજીવાર; ફરીને	કઠણ=અઘરૂં
ચતુરાઇ=હોશિયારી	મટાડી=દૂર કરી	જલદી=થોડીવારમાં
કુજો=બોટવો	નાચતો=કૂદતો	પાર મુકાય=પુરૂં થાય
આમતેમ=આજુબાજુ	યુપાઇ=સંતાઈ	**સાર—અક્કલ અને**
ફાંફાં=મોટી મહેનત	કાજે=માટે; સારૂ	ધીરજથી જેવું કામ
ઉપાય=ઇલાજ	કંકર=કાંકરા	થાય છે, તેવું ફાંફાં
સુઝી આવ્યો=જડ્યો	ધીરજ=સબુરી	મારવાથી થતું નથી.

સમજુતી—બોટવામાંનું ઉંડું પાણી ઉપર લાવવા માટે કાગડાએ કાંકરા નાખ્યા, તેથી પાણી ઉપર આવ્યું. તે આજ પીધું. [૧] સબુરી ને ડહાપણથી અઘરૂં કામ હોય છે તે પણ થોડીવારમાં પુરૂં થાય છે; માટે ભલે તમે બધા કરી જુઓ. [૨]

પાઠ ૨૭.	મલકાતી=હસવા જેવું કરી	ઉનો=ગરમ
કાપણી=અનાજ ઘાસ વગેરે કાપવાનું કામ	બેટા=દીકરા	માખણ=દહીંને વલોવવાથી છાશના ઉપર જે ધોળો ને હલકો ચીકણો પદાર્થ તરી આવે છે તે
આથમતા=આથમી જતા	બાથમાં=બે હાથની વચમાં	
વઢાઇ=કપાઈ	બચ્ચી=બોકી; ચુંબન	
દાદાજી=બાપના બાપ; માના બાપ	ભાથું=ખાવાનું	
	તાજા=કામ કરવાની શક્તિવાળા	વંતાક=વેંગણ
સાદ=અવાજ		દહાડીઆ=રોજથી

મજુરી કરનારા
ભાણુ=સુરજ
ભાણુબૂડે=સુરજ આથમે
દાતરડું=અનાજ ઘાસ વગેરે કાપવાનું લોઢાનું વાંકુ હથિયાર
ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી પાડેલા આડા ઉભા લીસોટા
ચચ્ચાર=ચાર ચાર
દહાડો આથમે=સાંજે
સાર–ખેડુતનો ખોરાક સાદો છે, પણ તેઓ મહેનતુ હોવાથી ઘણા મજબુત હોય છે, માટે આપણે મહેનત કરવી.

પાઠ ૨૮.

ખળાં=ખળીઓ
પાથરા=કાપીને ભોંયપર નાખેલા છોડ
ખળી=કણુસલામાંથી દાણા છુટા પાડવા માટે લીપી ચોકખી કરેલી જગા.
ભોર=ઢગલો
ઠાલવ્યો=ખાલી કીધો
હાલરાને=બળદની હારને
હાલરૂ=ઉંબીમાંથી ઘઉં અને છોડા છુટા પાડવા માટે તેના ઢગલા પર બળદને હારબંધ જોડી ફેરવવામાં આવે છે તે
પગર=કણુસલામાંથી દાણા છુટા પાડવા માટે તેનાપર ઢોરોને ચલાવે છે તે
પગર ફેરવતી હતી=બળદને ફેરવી તેના પગ વડે ઉંબી કચરાવતી હતી
પટલાણી=પટેલની બૈરી
ઉપણી=ઝાટકી
કુંવળ=ઘઉંનું ઘાસ
કારભાર=કામકાજ
હરખ=આનંદ; ખુશાલી
હરખ માતો ન હતો=ઘણીજ ખુશી થતી
હોંસીલી=ઉમંગી

પાઠ ૨૯.

ખેતરમાં કણુસલાં ઘાસ વગેરે કાપવાનુ કામ.

કાપણી=કાપવાનું કામ
આમ=આ તરફ
ઉમંગે=હોંસથી
બાર માસ=એક વરસ
માસ=મહીનો
પીરસીને=મૂકીને
સંપે=એક બીજા સાથે
સદાય=હંમેશ
ઉભરાયો=ઘણો થયો
સુંદર=સારો
ફાલ=પાક
લઇએ=છોડપરથી લઇ લઇએ
ખંત ધરી=કાળજી રાખી

કાં=શા માટે	અનાજ છુટ્ટુ પાડવાની જગા; મોટી ખળી	કોળી=બાચકો; નાની પુળી
ડુંડાં=જુવાર, બાજરીના કણસલાં	હૈયે=મનમાં, હૈયામાં	આપાસ=આ બાજુ
આમ=આવી રીતે	હામ=હિંમત	વાળુ=રાતનું જમવાનું
ખળાં=કણસલામાંથી	લણણી=લણવાનું કામ	

સમજુતી--હે બાળકો ! તમે બધા આમ આવો; આપણે હોંસથી કાપણીનું કામ કરીએ. જુઓ પેલી વાદળીઓ વરસીને ચાલી જાય એ બાર મહીનાનું અનાજ આપે છે, ને હંમેશાં એક બીજા સાથેજ રહે છે હે બાળકો૦ [૧] ખેતરમાં કેવો સારો ઘણો પાક થયો છે, ચાલો આપણે કાળજી રાખીને કાપી લઇએ શું કરવા કાલ કરીએ. ચાર લગાડીએ ?] હે બાળકો૦ [૨] હાથમાં દાતરડું વાંકું લઇને આ પ્રમાણે કણસલાં કાપો; અને તેનો ખળીમાં લઇને ઢગલો કરતાં મનમાં હિંમત રાખો. હે બાળકો૦ (૩) અનાજ લણવાનું કામ પુરૂં થયું. હવે બધાએ ઘાસ કાપો અને ચાર ઘાસના બાચકા લઇને આ બાજુએ મૂકો. હે બાળકો૦ (૪) આપણે પૂળા બાંધી ગાડામાં નાખી કામ પુરૂં કરીએ, પછી ઘેર જઇને વાળુ કરીને બધાએ પરમેશ્વરનું ભજન કરીએ. હે બાળકો૦ (૫)

પાઠ ૩૦.	તૈયાર=કણસલાંથી ભરેલાં	ઉપણીએ=ઝાટકીએ
ખળાં=કણસલામાંથી અનાજ છુટ્ટું પાડવાની જગા; ખળીઓ	અનાજ=દાણા	ફુંસાં=ફોતરાં; છોડાં
	છુટ્ટું=જુદું	કોથળા=ગુણો
	સરસ=સારા	સાથ=સાથે
આ વાર=આ વખત	પિસાય=કચડાય	હાથોહાથ=એક બીજાની મદદથી
દીસે=દેખાય	કણ=અનાજના દાણા	

ખેડુત=ખેતી કરનાર | મહેનત=મજુરી | ફળ=ફાયદો; લાભ

સમજુતી—હે છોકરાઓ ! હમણા આમ આવો. જુઓ ખળીઓ તૈયાર દેખાય છે; ચાલો આપણે આજે ડુંડામાં રહેલા અનાજના દાણા છુટા પાડીએ. (૧) જેમ બળદો ગોળ ફરતા હોય તેમ આપણે સૌ ફરીએ, જો ડુંડાં સારી પેઠે કચડાય તો તેમાંથી અનાજના દાણા તરત છુટા પડે. (૨) આવી રીતે બધું અનાજ આપણે ટોપલામાં ભરીએ અને ઝાટકીએ; જુઓ ફોતરાં ઊડી જાય છે, ને બધા દાણા નીચે વેરાય છે. (૩) આપણે સાથે કોથળાઓ લઈ તેમાં આવી રીતે હાથોહાથ અનાજ ભરીએ. જો આપણે ખેડુતનું કામ કરીએ તો આપણને આજે મજુરીનું ફળ મળે. (૪)

પાઠ ૩૧.

ચંદ્રમા=ચાંદો

મેદાન=ખુલ્લી સપાટ જમીન

નીચે ઉતરી ગયો હતો=દેખાતો બંધ થયો હતો

આથમે=દેખાતો બંધ થાય

બપોર=દહાડાના બાર વાગતાનો વખત

રાત=સુરજ આથમ્યા પછી તે પાછો ઊગે ત્યાં સુધીનો વખત

અજવાળુ=ઉજાસ

ઝાંખા=તેજ વગરના

ઝગઝગે=ચળકે

પાઠ ૩૨. ભાગ ૧

ઓટલો=ઘરને લગતો ચોતરો

ઢંકાઇ=દબાઇ; છુપાઇ

ફોરાં=છાંટા

જરૂર=ખપ; ઉપયોગ

પાલો=કુમળાં પાંદડાંનો જથો

બી=બીયાં

પોચી=નરમ

હમણાં=હાલ; આ વખતે

તળાવ=પાણી ભરાઇ રહે તેવો મોટો ખાડો

નદી=મીઠા પાણીનો વહેતો મોટો વહેળો

પવન=વા; વાયરો

પાઠ ૩૨. ભાગ ૨.

થોભ્યાં=અટક્યાં

ચોકખી=સાફ

ગામડું—નાનું ગામ

છોડી=મૂકી

રેલો=પ્રવાહી પદાર્થનું વહેવું તે

રેલમરેલા=ચારે તરફ રેલા નીકળવા તે
બિચારા=બાપડા
પછડાતા=અકળાતા
તણાઇ=ખેંચાઇ
ઘેબરીઓ=ઘેબરના જેવો મીઠો
પરસાદ=ખાવાનું; જમવાનું
કારેલું=એક જાતનું કડવું શાક
નેવલે=નેવાએ

સમજુતી—હે વરસાદ ! તું આવ, જેથી ફરીને અમને ઘેબરના જેવું મીઠું ખાવાનું, ઉની ઉની રોટલી ને કારેલાંનુ શાક મળે. હે વરસાદ તું ઘણો આવ, કે જેથી નેવામાં પાણી આવે અને ન્હારી છોકરીને દેડકાં ખેંચી જાય.

પાઠ ૩૩.

રેતી=પત્થરનો ઝીણો ભુકો
ભુકો=ઝીણી રજ
મટોડી=માટી
ડહોળું=માટીવાળું
નીતર્યું=મેલ વગરનું; ચોકખું
ધારવાળા=અણીવાળા
તાણી=ખેંચી; ઘસડી
ખરે છે=ખુરી પડે છે
તળીએ=નીચે
રસ્તો=માર્ગ; વાટ
ચૂસી=શોષી

પાઠ ૩૪.

ભઠ્ઠી=મોટા ચુલો
સીંચ્યા=ગોઠવ્યા
ઈંટવાડો=ઈંટ પાડવા તથા પકવવાની જગા
કઠણ=સખત
પછાડવાથી=અફળાવાથી
ચીકણી=ચિકાશવાળી (ચિકાશ ત્રણ જાતની હોય છે (૧) હાથે ચોંટે એવી (૨) ડાઘા પડે એવી (૪) તાણતાં તૂટે નહિ એવી)
કાણાં=બાકાં
કણક=કેળવેલો ઘઉનો લોટ
ઘાટ=આકાર
ઘડો=ગાગરથી નાનું વાસણ; દોરીઓ
ગાગર=ઘડાથી મોટું વાસણ
કોઠી=અનાજ ભરી મુકવાની માટીની બરણી
કોડીઆં=દીવા કરવાનાં માટીનાં ચલાણાં
ફરતી=ચોગરદમ; બધી તરફ

પાઠ ૩૫.

ધાતુઓ=ખનીજ પદાર્થો; (ધાતુમાં ચાર ગુણો ખાસ છે. (૧) ધાતુના કણો ચળકતા હોય છે.

(૨) ધાતુઓ ભારે હોય છે. (૩) જમીનપર પડતા ધાતુનો અવાજ થાય છે. (૪) ધાતુમાં ગરમી વહી શકે છે.

લુહાર=લોઢાનો ઘાટ બનાવનાર

ધમણ=દેવતા ફુંકવાનો સંચો

સળીઓ=ગજીઓ

ત્રૃપ=ત્રણે

લાલચોળ=ઘણોજ લાલ

એરણ=સોની, લુહાર વગેરે જે પર મૂકી ટીપે છે તે

હથોડો=ધાતુઓ ટીપવાનું લોઢાનું ઓજાર; મોટી હથોડી

ટીપ્યો=ઘડયો

જતરડો=તાર ખેંચવાનું હથિયાર

સોનું=પીળા રંગની કીમતી ધાતુ

રૂપું=ધોળા રંગની કીમતી ધાતુ

પિત્તળ=જસત અને તાંબાની મેળવણીથી બનેલી પીળા રંગની ધાતુ

તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ

કલાઇ=ધોળા રંગની ધાતુ (એ રૂપા કરતાં નરમ હોય છે.)

સીસું=ધોળા મેલા રંગની ધાતુ

સોનું, રૂપું, તાંબું, લોઢું, સીસું, જસત, કલાઈ, અને પિત્તળ એ ધાતુઓનું ઓળખાણ કરાવવું અને તેના તફાવત સમજાવવો.

પાઠ ૩૬.

નાણું=ચલણી સિક્કો

શેઠ=શાહુકાર

પૈસો=ત્રણ પાઇની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો; સવાકો; દોઢીઉં

ઢબુ=બે સવાકાની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો; બે સવાકા; અઢીકો.

અધેલો=અડધો પૈસો, દોઢપાઇ; દોઢપાઇની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો

રૂપીઓ=સોળ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો

અડધો=આઠ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો

પાવલી=ચાર આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો

બેઆની=બે આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો.

મહોર=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિક્કો; ગીની

આની=ચાર સવાકાની કિંમતનો નીકલનો સિક્કો
ચટાવ્યા=છુટા પૈસા લીધા
૧૫ રૂપીઆ=એક ગેણી; મહોર
૨ અડધા=૧ રૂપીઓ
૪ પાવલી=૧ રૂપીઓ
૮ બેઆની=૧ રૂપીઓ
૧૬ આના=૧ રૂપીઓ
૩૨ ઢબુ=૧ રૂપીઓ
૬૪ સવાકા=૧ રૂપીઓ
૧૨૮ દોઢપાઇ=૧ રૂપીઓ
૧૯૨ પાઇ=૧ રૂપીઓ

સૂચના—નાણાંની વાત પહેલા ધોરણના "મુખગણિત શિક્ષકમાં" જુઓ.

ટીપ—પૈસાને કાઠિયાવાડમાં કાવડીઉં; ગુજરાતમાં જઈ સુરતમાં સવાકો; અને મુંબઈમાં દોઢીઉં કહે છે.

પાઠ ૩૭.

કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું લોઢાનું ઓજાર
સોય=લુગડાં શીવવાનું લોઢાનું ઓજાર
લાકડફોડા=લાકડા ફાડનાર
તકરાર=રકઝક; વઢવાડ
ધાર=અણીદાર કોર
ચીર=ફાડ
મુહર=કુહાડીના માથા પરનો ભાગ; કુહાડીનો ઉપલો ભાગ
તોલે=બરાબર
નાકું=કાણું
અણી=તીણો ભાગ
ચળકાટ=ઝળકાટ
મોટાઈ=વડાઇ
કોદાળી=જમીન ખોદવાનું લોઢાનું ઓજાર
વઢો=લઢો
દીકરી=છોકરી
પેદા થયા=નીકળ્યા

સાર—આ દુનિયામાં બધા વસ્તુઓ ઉપયોગી છે; માટે કોઇએ બડાઇ મારવી નહિ

પાઠ ૩૮.

વાડી=ફૂલફળવાળી જગો; નાનો બાગ
માળી=ફૂલ વેચનાર; છોડ ઉછેરનાર
ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા છોડ અથવા ઝાડ
ક્યારા=આસપાસ પાળ કરેલી હોય એવી જગા
ચોરસ=ચાર ખુણાવાળો આકાર
ગલગોટા=એક જાતનું લાલ પીળા રંગનું ફૂલ
ફળે છે=ફળ આપે છે.
દાડમ=દાડમડીનું ફળ

જમરૂખો=જમરૂખનું ઝાડ

પક્ષી=પાંખવાળા જાનવર

ડાળી=થડમાંથી નીકળેલો ફાંટો

લાંબી ગોળ=લંબગોળ

મધપુડો=મધમાખીને રહેવાનું ઘર

મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી

મધ=મધમાખીએ ફૂલમાંથી ચૂસેલો રસ

કોસ=કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો ચામડાનો કોથળો.

આવ્યો રામ=કોસ ઉપર આવ્યો

થાળું=કુવાના મથાળા પર પાણી ભરવાને હાળ પડતું બાંધેલું તે

લલકારતો=લહેકારી બૂમો પાડતો

નીક=પાણી જવાનો રસ્તો

લીલાંછમ=ઘણાંજ લીલા

પાઠ ૩૯.

છોડવા=નાના છોડ

ઉખેડી=મૂળમાંથી ખેંચી

મુળીઉં=મૂળ

દાંડી=ડાળી

કળી=ખીલ્યા વગરનું ફૂલ

જીવતા=જીવવાળા

પથરાય=ફેલાય

વેલા=ભોંયપર પથરાતા છોડ

પાઠ ૪૦.

આંબો=કેરીનું ઝાડ

ફૂટેલા=નીકળેલા

ટટાર=સીધા

છાલ=ઝાડની ચામડી

મેજ=ટેબલ

પાઠ ૪૧.

ગલકી=ગલકાનો વેલો

વળગી=બાઝી

છાપરું=ઘરનો ઉપરનો ભાગ જે પર નળીઆ હોય તે

વીંટળાઇ=લપેટાઇ

આગીઆના=કુમળા ચીભડાના

દોરડી=દોરી

અંતરે=છેટે

ગાંઠા=ગાંઠ

પાઠ ૪૨.

કેરી=આંબાનું ફળ

મોર=આંબા આમલીનાં ઝીણાં ફૂલ

ભાર=વજન

નીચી નમતી=લળતી જતી

ગોટલો=આંબાના બી.

ગોટલી=આંબાનું બી ઢાંકણું

ઘોળજે=દાબી દાબીને પોચી કરજે

ભગવાને=પરમેશ્વરે

જતન=સંભાળ

ઢીલો=પોચો

ડીટું=ડીચું

પાઠ ૪૩.

ધીમે=હળવે
ફરે=ચાલે
ભસતા=ભોં ભોં કરતા
સામી થાય છે=લડવાને તૈયાર થાય છે
અમળાઈને=વળ ખાઈને; ચગડાઈને
જડબાં=ડાચાં
વાગોળવું=ખાધેલું પાછું મોંમાં લાવી ચાવવું તે
નિરાંતે=સુખે; નચિંતે
ઉપાડે=ઊંચકે
ખરી=ગાય, ભેંસ વગેરેના પગના તળીઆનું હાડકું
ફાટ=ચીરો
ખાડા=ખાબોચીઆ
જોરાવર=જબરી
વગડાઉ=જંગલી; જંગલમાં રહેનારા
પુરી પડે=હંફાવે; બર આવે

પાઠ ૪૪.

લાગ=દાવ; વખત
ટોળામાંથી=જથામાંથી
છટકી=નાસી
ડુંગરા=નાના ટેકરા
ચારો=લીલું ઘાસ
માંડી=ગોઠવી; નક્કી
ફરતી=ખોળતી
કૂદકા=છલંગ; ફાળ; ઠેકડા
ચત્તુંપાટ=બરાબર ચત્તુ
ભરવાડ=ઘેટાં, બકરાં ચરાવનાર
ફેર=ફરક, તફાવત
મજબુત=જોરાવર
આછા=થોડા
ઊન=ઘેટાના વાળ

પાઠ ૪૫.

મીઠું=મિઠાશવાળું
ગુણ=ફાયદો
ઠંડું=ટાઢું
ઊનું=ગરમ
બગડી જાય=ફાટી જાય
ચોકખું=મેલ વગરનું; માંજેલું
આંચળ=થાન
મેલ=કચરો
દાણો=અડદ, ગુવાર વગેરે
જણસો=વસ્તુઓ; ચીજો
છાશ=દહીંમાં પાણી નાખી વલોવવાથી બને છે તે
તાવીને=ગરમ કરીને
શિખંડ=દહીંમાં ખાંડ નાખી ઝણવાથી બને છે તે
લોચો=લપકો
માવો=દૂધને બાળી બાળીને લોચા જેવું કરેલું તે
પેંડા=માવામાં બુરૂં નાખી ગોળી બનાવેલી તે
તર=મલાઈ
દૂધપાક=દૂધને ઉકાળી ખાંડ ચોખા નાખી બનાવેલો તે

આસુદી=માવો થતાં પહેલાં ગુરૂં નાખી બનાવેલો પદાર્થ

પાઠ ૪૬.

પ્રાણી=જેને જીવ છે અને જે અહીંથી તહીં હરી ફરી શકે છે તે
છેલ્લી=છેવટની
કાળીઓ=કુતરાનું નામ છે
સભા=મંડળી; ટોળી
ઉપરી-મોટો; વડો
ઠરાવ્યો=નક્કી કર્યો
ટીપુ=કુતરાનું નામ છે
ચાલાક=હોશિયાર;ચંચળ
કારકુન=લખવાનું કામ કરનાર
ચુપચુપ=મુંગો
અંતે=આખરે
ગંધ=વાસ
શિઆળ=ફાડી ખાનારૂં કુતરા જેવું જનાવર
રીઝે=ખુશ થાય
માંસ=ગોસ
અણીવાળા=તીણા
દાઢ=બેવડા દાંત
કરકરા=ખરબચડ;
ફૂટતો=બહાર નીકળતો
ધણી=માલીક
જે=જય; ફતેહ

પાઠ ૪૭.

ચાંચ=પક્ષીનું મો
સમડી=એક જાતનું પક્ષી
કબુતર-એક જાતનું પક્ષી
કીડા=પેટે ચાલનાર જીવડાં
જીવડાં=જંતુ; નાના જીવ
માળા=પક્ષીનાં ઘર
બતક=સફેદ રંગનું પાણી તથા જમીન પર રહેનાર પક્ષી
જળકુકડી=પાણીમાં રહે-નાર કુકડી

પાઠ ૪૮.

પાંજરૂં=પીંજરૂં
ભૂખ્યો=ખાધા વિનાનો
તરબુચ=એક જાતનું ફળ
કકડો=ટુકડો
કા કા=કાગડાનું બોલવું
જીવજંતુ=નાના જીવડાં
કોહેલું=સળી ગએલું; બગડી ગએલું;
સડેલું=સળી ગએલું; જીવડાં પડેલું
લાલ=રાતી
છેડેથી=નાકેથી
ભાવ્યું=પસંદ પડયું
કુદતો=કુદકો મારતો
ચોક=ઘરની વચમાંની છાબંધ ખુલ્લી જગા

પાઠ ૪૯.

રકાબી=તાસક
હલાવ્યું=એક રસ કર્યું
વાહ=શાબાશ
નારંગી રંગ=નારંગીના જેવો રંગ.
સરખે ભાગે=બરાબર

પાઠ ૫૦.

પારણું=લાકડાના ચોક-ઠાનું ઘોડીઉં
ઝોળી=ચાર છેડા બાંધી

લઈ વચમાંથી ઝુલતો રાખેલો લુગડાનો કકડો
પાસું=બાજુ
પાંગરા=ઝોળીને ભેરવવાની લાકડીઓ
દોયણા=ઝોળી બાંધવાની દોરી
ઝાપટી=ખંખેરી
મોભ=ધોડીઆની વચમાંનો આડો થાંભલો
ભેરવ=વળગાડ
ભમરી=લાકડાની ફુદડી; ચકરડી
પાયા=પગ
પોચી=સુંવાળી; નરમ; ખૂંચે નહિ એવી

ગોદડી=નાનું ગોદડું
હીર=રેશમ
ઝુલાવવા=હલાવવા
હાલરડું=બાળકને ઉંઘાડવાનું ગીત; હાલો
ઘુમણુ=પારણા કે ધોડીઆમાં સુવાડીને ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચી હીંચકા નાખવા તે
ઝીને ઘુમણુ ઘાલું=હાલરડાં ગાઇ હીંચકા નાખું
રંગીત=રંગીલો
પોઢો=સુઓ
હેતે=વહાલથી

ઝુલાવું=હીંચકા નાખું
પધારવું=બેસાડું
ચીતરેલ=ચીતરેલી
પઢાવું=શીખવું; ભણાવું
મોરલો=મોર
મઢાવું=જડાવું
મખમલ=એક જાતનું સુંવાળું કપડું
નળાઇ=ગાદલું, ગદેલો
તાજી=નવી
ચિનાઇ=ચીન દેશમાં બનેલી
સેજે=પથારીએ
બીછાવું=પાથરું
હીંચોળું=હીંચકા નાખું
ઘેરાંઘેરાં=મધુરાં મધુરાં
લાડકડા=લાડકા; વહાલા

સમજુતી—હાલરડું વહાલું લાગે છે. હો મારા ભાઇને (છોકરાને) હાલરડું વહાલું લાગે છે; તેથી હું ગીત ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચીને હીંચકા નાખું. હે રસીલા તમે રંગેલા પારણામાં સૂઈ જાઓ, તો હું તમને ઘણા હેતથી હીંચકા નાખું. ભાઇને પારણે ભમરીઓ જડાવું અને પુતળીઓ બેસાડું, ભાઇને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૧) પારણું ચીતરેલી ચાંદની ચકલી

અને ભણતો હોય તેવી રીતે પોપટ બેસાડું; ભાઈ તારે સારી રીતે રમવા માટે મોરને સોનાથી જડાવું. ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૨) પારણામાં મખમલ અને મશરૂની નવી તળાઈઓ પથરાવું અને તેના ઉપર ચંપાના ફૂલની તરેહવાળી ચિનાઈ ચાદર પાથરૂં; ભાઇને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૩) મારા વહાલા ભાઇ, હું પારણે રેશમની દોરી બાંધી તને હીંચકો નાખું અને તને ઊંઘ આવે એવા મીઠાં ગીત ગાઉં; હે લાડકડા ભાઇ તમે ઉંઘીને ઊઠશો ત્યારે તમારા ગજવામાં ખાવાનું ઘાલીશ. (મતલબ કે ઉંઘીને ઊઠયા પછી તને ખાવાનું આપીશ) ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે (૪) ———

ડ્રીલ માટે સૂચના.

૧. છોકરાઓને ઉંચાઈના પ્રમાણમાં, સીધી હારમાં એકેક હાથને છેટે, બે પગ વચ્ચે ૪૫ અંશનો ખુણો રહે એવી રીતે ઉભા રાખવા, પછી નંબર આપવા.

૨. નંબર બોલતી વખત દરેક છોકરો પોતાની નીચેના છોકરા તરફ મોં કરી નંબર બોલે.

૩. શિક્ષકની સામે ઉભેલી હારના છોકરાઓએ પોતાના જમણા હાથ તરફથી એટલે શિક્ષકના ડાબા હાથ તરફથી નંબર બોલવાની શરૂઆત કરવી.

૪. આગળ કે પાછળ ખસવામાં પ્રથમ ડાબો પગ ઉપાડવો.

૫. એક હારની બે હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે

૧. છોકરાઓને એક, બે; એક, બે; પ્રમાણે નંબર આપવા.

૨. બેકી નંબરે એક ડગલું આગળ.

૩. બેકી નંબર એક ડગલું જમણા તરફ• આ મુજબ હુકમ કરવો.

૬. એક હારની ત્રણ હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.

૧–છોકરાઓને એક, બે, ત્રણ; એક, બે, ત્રણ; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.

૨–એક નંબરવાળા એક ડગલું આગળ.

૩–ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું પાછળ.

૪–એક નંબરવાળા એક ડગલું ડાબી તરફ.

૫–ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું જમણી તરફ.

૭. ડમ્બેલ્સ,કડાં,બારબેલ્સ વગેરે વહેંચવાની રીત નીચે મુજબ

૧. દરેક હારના છેલ્લા નંબર પાસે ડમ્બેલ્સો મૂકવા પછી છેલ્લા નંબરે બે ડમ્બેલ્સ બે હાથમાં લઈ પોતાની ઉપરના છોકરાને આપવા એ પ્રમાણે દરેક છોકરા પાસે બબ્બે ડમ્બેલ્સ થશે.

૨. ડમ્બેલ્સ ભોંયપર સામા સીધી હારમાં ઉભા મુકાવવા ડમ્બેલ્સ વચ્ચે એક વેંતનું અંતર રખાવવું.

૩. ડમ્બેલ્સ મુઠ્ઠીમાં જોરથી દાબીને પકડાવવા.

૪. રમતો અગિઆર સુધી કરાવી બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મૂકેલાં હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા.

૫. એકની કૃતિ પ્રમાણે ૩, ૫, ૭, ૯, ૧૧ની કૃતિ કરાવવી

૬. બેની કૃતિ પ્રમાણે ૪, ૬, ૮, ૧૦ની કૃતિ કરાવવી.

૭. રમતો પહેલ વહેલી શિક્ષકે જાતે કરી બતાવવી.

૮. સારો મહાવરો થયા પછી છોકરાઓને પોતાની મેળે બોલીને કરવા કહેવું.

૯. એક રમત બરાબર સફાઇથી ને સાથે કરતાં આવડયા સિવાય બીજી રમત શીખવવી નહિ.

૧૦. દરેક રમત કરાવતાં પહેલાં "તૈયાર" અને "ચાલો" એવા હુકમ આપવા.

૧૧. "તૈયાર" કહેતાંની સાથે છોકરાઓએ ડમ્બેલ્સ લેવાને તૈયાર થઇ રહેવું.

૧૨. "ચાલો" ના હુકમની સાથે ડમ્બેલ્સ લઇ, હાથ સીધા લટકતા રાખી ઉભા રહેવું.

ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ.

હેતુ–છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧ લી–(૧) બેઉ હાથ ઉંચા (૨) બેઉ હાથ નીચા.

રમત ૨ જી–(૧) જમણો હાથ ઉંચો, ડાબો હાથ લટકતોજ રહેવા દેવો (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૩ જી–(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૪ થી–(૧) બેઉ હાથ સામા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉહાથ ખભાનીસીધી લીટીમાં મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૫ મી–(૧) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૬ ઠ્ઠી–(૧) બેઉ હાથ સામા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૭મી (બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રખાવવું) (૧) બેઉ હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રહે એવી રીતે) આ વખતે ડાબા પગની એડી ઉંચી કરવી (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૮મી-(૧) જમણો હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવો અને ડાબા હાથની મુઠ્ઠી છાતીઆગળ(જમણો હાથ ને ડાબો હાથ તીરકસ લીટીમાં રહે તે પ્રમાણે) (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૯ મી-(પગ પહેલાં હતાં તેમ) (૧) જમણો હાથ સામો ડમ્બેલ્સ ઉભા રાખવો. ડાબો હાથ પીઠગમ પાછળ ખેંચવો. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૧૦ મી-(૧) બેઉ હાથ સામા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રાખવા) (૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠગમ ખેંચવા, (મુઠ્ઠીઓ છાતીના પાસાને અડકેલી રહે એવી રીતે રાખવી.)

પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

દિવાળી	લીંપેગુંપે	ફૂટે	રવિવાર	રહ્યો
અક્ષર	સાથીઆ	ત્રીજો	ગુરુવાર	પાટીઉં
ઊઠયાં	લુગડાં	શુક્રવાર	મુસલમાન	ફૂલઝાડ
નશાળ	દારૂખાનું	છેલ્લો	શનિવાર	ઘંટ
સઘળાં	ફટાકડા	વિષે	અઠવાડીઉં	બેઠક

સીસી	સુરવાલ	કંસાર	શંભુભાઈ	પ્રાણીઓ
ચિત્રો	ફળીઆના	કઢી	વિના	દુ:ખ
ટાંગેલાં	ઘાઘરી	વહુ	પૈંઆ	નુકસાન
લખોટાનું	ઓઢણી	ભત્રીજો	વધારેલાં	ખીજ્યાં
કબાટ	ચોકખાઈ	કહેવાઉં	લીંબુ	માથુ
કુતરો	ચોકખા	મસિઆઈ	નારંગી	છુંદાય
દાડમ	ધૂળમાં	ફૂલભાઈ	લાડુ	છૂંદે
માટીનાં	દીલ	સાસુ	શેરડી	દુ:ખ
અહીં	ગંદી	સર્વે	બેસીશું	ઢોર
નિશાળીઆ	નહિ	દુખડાં	શેતરંજી	કહ્યું
શિખામણ	ફોલ્લા	ભૂલી	પાથરણું	ઉપરાંત
ઇશ્વર	ધોવડાવવાં	ખુશ	પાંદડાં	નક્કી
જ્ઞાન	ગંદવાડ	ઉંઘાડવાને	વાડકો	છુટો
નિત્ય	કવિતા	ઓસડ	ચટણી	છુટયો
દાતણ	દીલમાં	ત્યાં	તૈયાર	મૂકયું
નાહ્યા	વરસગાંઠ	બોલ્યો	ધીરૂ	તૈયાર
કહ્યું	ભાવ્યો	પ્રમાણે	જીત્યો	સમજ્યો
જુઠું	કર્યો	બોલાવ્યો	સઢવાળી	હોશિયાર
શિક્ષા	કયારે	ઉતર્યા	કાંચળી	છૂટશે
ટોપી	આપ્યા	ગાદી	પરીક્ષા	મૂકું છું
ધોતલી	અડાડયો	પીરસ્યા	દેડકાં	શાબાશ
અંગરખી	દસમું	બબ્બે	દહાડો	ચપ્પુ
સોંઘી	બેસશે	આશાપાલવ	ધડાધડ	ગર્યો

આણ્યો	અજ	પુરુષને	સંતાપ	ઊતર્યા
પૂછ્યું	ભૂખ્યો	પરમેશ્વર	આશ્રિત	ઠાલવ્યો
કશાઈ	ભિખારી	ઉંદરડી	પ્રભુએ	પટલાણી
લહણુ	પૂછ્યું	ભંડારીઉં	ચતુરાઈ	ઢગલા
વખાણ્યો	પૈસા	રોટલી	માર્યાં	ખૂશ
ઊઠ્યો	આપ્યા	લાડુ	ઉંડું	હોંસીલી
મશ્કરી	ઈશ્વરનું	બિલાડી	સૂઝી	ઉમંગ
પસ્તાય	વિદ્યા	ઉંદરીઉં	મટાડી	વાદળીઓ
બચ્ચાં	ચંદ્ર	હંમેશાં	છુપાઈને	વાંકું
બમો	વીસરૂં	કાંઠા	કુંજનું	દાતરડું
ખેડુત	પ્રભુ	ફુંફાડા	ધીરજ	કુંડાં
છેતર્યો	અગણિત	ઊડાડી	સૌ	ઢગલો
નુકસાન	ઉજાસને	ઊંદર	પટેલ	હૈયે
જુઠાણું	અન્ન	બુંદી	દહાડો	ભણતાં
જુઠો	દૂધ	ઠેકાણું	આથમતા	સવે
શિયાળ	દહીં	ચટકા	વઢાઈ	વાળુ
દેડકાં	ફૂલ	લીધો	વઢાશે	ઈશ્વર
જુક્તિ	સ્વપ્નું	લુલાં	સાફ	તૈયાર
સાંભળતાં	શિકાર	આંધળાં	બચ્ચીઓ	છૂટું
બાંધ્યું	બચ્ચું	તીર્થ	ચમચાર	પિલાય
અહીંથી	દોડાવી	મનસુખો	ગાડું	ટોપલામાં
રસ્તામાં	માંડ્યું	પિતા	ભર્યાં	ઉપણીએ
દુઃખ	દીધું	હેતથી	પહોંચ્યાં	કુંસાં

કોથળીઓ	ઘબરીઓ	ટિપાય	ત્રિકોણ	વીટળાઈ
ચંદ્રમા	દડકે	ઓળખાવ્યા	ગલગોટા	ઉખેડયો
ત્યાંસુધી	ઢેફું	ઓછાવત્તા	દાડમ	બતાવ્યો
અજવાળું	પત્થર	ધાતુઓ	કાણાંવાળું	ટુંકાં
પાતળો	પ્યાલું	સીસું	લટકતું	દોરડી
અંધારી	નીતર્યું	જસત	મધપુડો	દોરડા
ઝગઝગે	રસ્તા	નાણું	લીલાંછમ	ઊંઘમાં
ત્રીજો	મટોડી	કાઢયાં	વચ્ચે	કર્યું
બેસાડયાં	ડહોળું	ઢગલી	મુળીઉં	ગોટલો
લાગ્યાં	ચૂસે	પૈસા	દાંડીઓ	જતન
ઢંકાઈ	ભઠ્ઠો	ઢબુ	ડાળીઓ	ચસી
મોઢા	સીંચ્યાં	રૂપીઆ	પાંદરાં	ભેંસ
ભોંયમાં	ચપ્પુ	વટાવ્યા	સમજાશે	હીરે
હમણાં	નાખ્યું	પંદર	ઉખડી	શીંગડાં
તળાવ	દહાડો	કુહાડી	ઉંડાં	ભાથું
થાક્યાં	ઈંટવાડો	લક્કડફોડા	મૂળમાંથી	તૂટી
રહ્યાં	ખોદતાં	ફાટ ફાટ	ફૂટેલાં	નિરાંતે
ચોકખી	ભઠ્ઠીમાં	ચળકાટ	ટટાર	જડયું
રેલમરેલા	મૂક્યો	કોદાળી	ખુરસી	વગડાઉ
ખોદતું	પિત્તળ	સાંભળતી	લીલુંછમ	પત્થર
કાદવ	હથોડા	વઢી	તુરીઆ	છટકી
બિચારા	ટીપ્યો	દુઃખ	ચઢયા	કૂદતું
ઘસડાતા	જતરડામાં	ક્યારા	પથરાઇ	ગબડયું

 ત્રીજીનો "ડિકટેશન શિક્ષક" ત્રણ આના.

ચતુષ્પાદ	બાસુદી	ડોલે	સળેલું	રસીલા
મોકું	ચશ્મા	પુછડીઓ	બાણ્યાં	પઢાવું
મજબુત	પ્રાણી	ઈંડાંમાંથી	પડીકાં	મશરૂની
ઠંડુ	ખિલ્લી	બચ્ચાં	શીખવ્યું	ગિનાઇ
દાહ્યા	પસંદ	જોડાએલાં	પ્યાલાં	ફૂલડાં
વાસણ	હાડ	જળકુકડી	લોટામાં	બિછાવુ
ચોકખુ	જડબાં	પોપટ	હલાવ્યું	હિંચોળુ
જણસો	ગીધનાં	પાંજરૂ	હળદર	ઊંઘીને
કહ્યું	કૂટતો	લુચ્ચા	જાબુડો	ઘાલીશ
શિખંડ	ઘેણી	કર્યો	ગાદડીઓ	
દૂધપાક	પંખી	જીવજંતુ	હાલરડું	

પહેલી ચોપડીનો "ડિકટેશન શિક્ષક" અઢી આના.
પહેલા ધોરણનો "મુખગણિત શિક્ષક" ૧॥ આના.

સુરત શહેરનો "ભૂગોળ શિક્ષક" ત્રણ આના.
સુરત જિલ્લાનો નકશો પાંચ આના.

બ્રિટિશ ત્રિવેદિવાચનમાળા પુસ્તક

પહેલાથી સાતમા સુધીના અર્થ તૈયાર છે.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બાળવર્ગની નોટ બે આના.

પહેલીના અર્થ અઢી આના જેમાં:—અર્થ કવિતાની સમજુતી, પાઠનો સાર, અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ વગેરે.

બીજીના અર્થ ચાર આના: જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, ભૂગોળ, પાઠવાર અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ વગેરે.

ત્રીજીના અર્થ પાંચ આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, ભૂગોળના સવાલ, પાઠવાર અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, કડાંની ડ્રિલ વગેરે.

ચોથીના અર્થ સાડા સાત આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, તમામ પાઠના સવાલ તથા સાર, અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, મુંબઇ ઇલાકાની બનાવટ, ડ્રિલ વગેરે.

પાંચમીના અર્થ આઠ આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી વ્યુત્પત્તિ, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, અપૂર્ણાંકના નિયમો, બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ વગેરે.

છઠ્ઠીના અર્થ નવ આના જેમાં:—શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બન્ને રીતે, કવિતાનો અન્વય, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર વગેરે.

સાતમીના અર્થ દસ આના જેમાં:—શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બન્ને રીતે, કવિતાનું વિવરણ—સ્ફુટીકરણ, પાઠના સવાલ, કવિતામાં આવેલા ભકતોની ઓળખાણ વગેરે.

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાના અર્થના ૪ આના

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૨ જાના „ ૫ આના

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૩ જાના „ ૭ આના

હિંદિ વાચનમાળા સાતે પુસ્તકોના અર્થો તૈયાર છે.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ કૃત પુસ્તકો.

"ડિક્ટેશન શિક્ષકમાં"માં શું શું છે???

૧) પાઠવાર અઘરા શબ્દો. ૨) જોડણીના એકજ સરખા નિયમવાળા શબ્દો. ૩) કઠિન મળતા શબ્દોની તારવણી. ૪) જોડાક્ષર. ૫) મળતા જોડાક્ષર ૬) પરીક્ષાના ડિક્ટેશનમાં આવનાર શબ્દો.

" ડિક્ટેશન શિક્ષક "

બાળપોથીનો	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથીનો	૦-૪-૦
બીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમીનો	૦-૪-૦

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાનો ૦-૩-૦

ત્રિવેદિ વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાનો ૦-૩-૦

" મુખગણિત શિક્ષક "

બાળવર્ગનો	૦-૧-૬	ત્રીજા ધોરણનો	૦-૨-૬
પહેલા ધોરણનો	૦-૧-૬	ચોથા ધોરણનો	૦-૪-
બીજા ધોરણનો	૦-૨-૦	પાંચમા ધોરણનો	૦-૪-૦

" પ્રશ્નોત્તરમાળા "

ગુજરાતની સા. ભૂગોળની ૦-૩-૦ | મુંબઈ ઈ. ભૂગોળની ૦-૪

હિંદુસ્તાનની સામાન્ય ભૂગોળની ૦-૪-૦

સુંદરજી કૃત નવી પહેલીના અર્થના બે આના

બીજા ધોરણ માટે "અંકગણિતનાં મનોયત્ન" પાંચ આ

સુરત શહેરનો " ભૂગોળ શિક્ષક " ૦-૩

સુરત જિલ્લાનો ૦-૩

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

"મુખગણિત શિક્ષક" વગેરેના કર્તા. વાઘોર